

SİYER ARAŐTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL OF SIRAĞ STUDIES

SAD • ISSN 2547-9822 • e-ISSN 2791-6138

Sayı: 13 • Temmuz 2022

Issue: 13 • July 2022

İbnü's-Sukâ'î ve İslâm Tarih Yazıcılığına Katkıları

Ibn al-Sukâ'î and His Contributions
to Islamic Historiography

Aygül Düzenli*

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Article Type: Research Article

<https://doi.org/10.56288/siyer.1117145>

Geliş Tarihi: 15 Mayıs 2022/Date Received: 15 May 2022

Kabul Tarihi: 11 Haziran 2022/Date Accepted: 11 June 2022

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Aygül Düzenli)

* Arş. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Anabilim Dalı/ Çukurova University, Faculty of Divinity, Department of Islamic History, aguulduzenli@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5471-2690

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial License

Öz

İslâm tarihindeki en büyük Müslüman-Türk devletlerinden biri olan Memlûk Devleti (648-923/1250-1517), siyasi ve askeri başarılarının yanında İslâm Medeniyetine sağladığı kültürel katkıları ile de ön plana çıkmıştır. Memlûklerin, Moğol istilası ve Haçlı Seferleri sebebiyle Şam ve Kahire'ye göç eden ulemâya sağladığı maddî ve manevî destekler, bu coğrafyada ilmî zenginliğin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu ilmî zenginliğin en belirgin alanlarının başında tarih gelmektedir. Tarihçilik açısından altın çağ olarak nitelenen bu dönemde sadece ilmiye sınıfı değil, toplumun her kesiminden insan tarih eserleri kaleme almıştır. Bu çalışmada da Memlûk Devleti'nin ilk asrında yaşamış Hristiyan tarihçilerden İbnü's-Sukâî (öl. 726/1326) ve *Tâli Kitâbi Vefeyâti'l-a'yân* adlı eseri üzerinde durulmuştur. Zira İbn Hallikân'a (öl. 681/1282) zeyl olarak yazılan bu eser, vefeyât türünde müellifi Hristiyan olan ilk eser olması dolayısıyla dikkat çekmektedir. Müellif, Dımaşk divanlarında kâtiplik yapmış ve eserini Müslüman-Hristiyan ilişkilerinin gerginleştiği bir dönemde müşahedelerine dayanarak kaleme almıştır. Bu durum gerek İbnü's-Sukâî'nin hâdiseleri ele alış biçiminde gerekse eserinin muhtevasında bazı farklılıklara sebep olmuştur. Eserde Hristiyanların biyografilerine daha uzun yer verilmesi ve bürokrasideki bazı yolsuzlukların özellikle vurgulanmış olması bu farklılıklardan bazılarıdır. Bu noktada eserin erken dönem Memlûk tarih yazıcılığında yolsuzluk ve usulsüzlüklere işaret eden ilk eser olduğunun altı özellikle çizilmelidir. Bu çalışma ile, ulusal ve uluslararası literatürde ansiklopedi maddeleri dışında hakkında müstakil bir çalışma tespit edilemeyen İbnü's-Sukâî ile alakalı bilgi vermek ve eserinin İslâm tarih yazıcılığına katkılarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu makale, İbnü's-Sukâî ve mezkûr eserini konu edinen kapsamlı sayılabilecek ilk çalışma niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Tarihçilik, Memlûkler, İbnü's-Sukâî, Hristiyan Tarihçi.

Abstract

The Mamlūk State (648-923/1250-1517), one of the largest Muslim-Turkish states in the Islamic history, stands out with its cultural contributions to Islamic Civilization as well as its political and military achievements. Because the material and spiritual support provided by the Mamlūks to the ulama, who migrated to Damascus and al-Kāhira due to the Mongol invasion and the Crusades, laid the foundation for the formation of scientific wealth in this geography. During this period, which is described as the golden age, from the point of view of historiography, not only the 'ulamā' class, but also people from all different parts of society wrote works in the field of history. In this study, one of the Christian historians who lived in the first century of the Mamlūk state, Ibn al-Şukā'î (d. 726/1326) and his work named *Tālī Kitāb Wafayāt al-A'yān* will be emphasized. Because this work, which was written as an addendum to Ibn Khallikān (d. 681/1282), draws attention as it is the first work in the genre of obituary (wafayāt) works whose author is a Christian. The author worked as a clerk in the dīwāns in Damascus and wrote his work based on his observations at a time when Muslim-Christian relations were tense. This situation caused some differences both in the way Ibn al-Şukā'î handled the events and in the content of his work. The longer biographies of Christians in the work, and the specific emphasis on some corruption in the bureaucracy, are some of these differences. At this point, it should be emphasized that the work is the first work to point out corruption and irregularities in early Mamlūk historiography. In this study, it is aimed to provide information about the Christian historian Ibn al-Şukā'î and to reveal the contributions of his work to Islamic historiography. Because no independent studies about him have been identified in the national and international literature, except for encyclopedic articles. Therefore, this article is the first comprehensive study on the subject of Ibn al-Şukā'î and his mentioned work.

Keywords: Islamic History, Historiography, Mamlūks, Ibn al-Şukā'î, Christian Historian.

Giriş

İslâm coğrafyasında iki buçuk asırdan fazla hâkimiyet kuran Memlûk Devleti (648-923/1250-1517), tarih sahnesinde bulunduğu süreçte siyasî ve askerî başarıları sayesinde İslâm dünyasının hamisi olarak kabul edilmiştir. Memlûkler, Moğolları Aynicâlût Savaşı'nda (25 Ramazan 658/3 Eylül 1260)^[1] hezimete uğratmak suretiyle hem onların ilerleyişini durdurmuş hem de İslâm dünyasının batısını büyük bir tehlikeden kurtarmışlardır. Hâkimiyetleri boyunca Moğollarla ve Haçlılarla mücadeleleri neticesinde Memlûkler, buldukları coğrafyada birliği ve istikrarı yeniden tesis etmeye muvaffak olmuşlardır.^[2] Müslümanların siyasî ve ilmî geleneğinin teşekkül ettiği bölgelerde oluşan bu sükûnet ortamında ilim, kültür ve sanat hayatı da gelişme imkânı bulmuş, Memlûkler dönemi ilmî bakımdan İslâm tarihinin en parlak dönemlerinden birini teşkil etmiştir.

Memlûkler döneminde en fazla eser verilen bilim dallarının başında tarih gelmektedir. Zira bu dönemde sadece ilmiye sınıfına mensup olan tarihçiler değil büyük emîrler, rütbesiz memlûkler, küçük memurlar ve ticaret erbabı gibi toplumun her kesiminden insan tarihe ve tarihçiliğe ilgi duymuştur. Bu tarih yazıcılığı faaliyetine Memlûk toplumunda yaşayan eğitimli Hristiyanlar da dâhil olmuş ve çeşitli eserler kaleme almışlardır. Tarihçilerin mensup olduğu farklı sosyal sınıflar, tarih eserlerinin hem muhtevalarında hem de tarihçilerin olayları ele alış biçimlerinde bazı farklılıklara sebep olmuştur. Örneğin askerî sınıfa mensup tarihçiler siyasî ve askerî hâdiselere daha fazla yer verirken, ulemâ sınıfına mensup tarihçiler -istisnaları bulunmakla birlikte- sosyal ve ilmî/kültürel gelişmeler üzerine yoğunlaşmışlardır.

Memlûkler döneminde bahsi geçen tarih yazıcılığı çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Ayaz'ın *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler* adlı kitabı başta olmak üzere, çeşitli makaleleri söz konusu dönem tarih yazıcılığı konusunda ufuk açıcı mahiyettedir. Bunun dışında bazı tarihçileri ve eserlerini konu edinen lisansüstü tezler ve makaleler de bulunmaktadır. Ancak bunlardan Hristiyan tarihçiler üzerine Düzenli ve Ayaz'ın birlikte kaleme aldığı makalesine özellikle işaret etmek gerekir.^[3] Zira çalışma Memlûkler döneminde tarih sahasında eser veren Hristiyan tarihçileri konu edinmektedir. Ne var ki bu makale, ele alınan

[1] Bkz. Abdülkerim Özaydın, "Aynicâlût Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/ 275-276; Süleyman Özbek, "Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren bir Meydan Savaşı: Ayn Calud", *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 5/127-133.

[2] Fatih Yahya Ayaz, "Türk Memlûkler Döneminde Mısır Halkının Siyasî Olaylara Karşı Tutumu", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2007), 51-52.

[3] Aygül Düzenli-Fatih Yahya Ayaz, "Memlûkler Dönemi Hristiyan Tarihçileri", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (Aralık 2017), 85-102.

tarihçiler ve eserlerinin genel hatlarıyla tanıtılmasıyla sınırlandırılmıştır. Biz bu çalışmada Memlûkler döneminin öne çıkan Hristiyan tarihçilerinden İbnü's-Sukâ'î (öl. 726/1326) ve eseri *Tâlî Kitâbi Vefeyâti'l-a'yân*'ı üzerinde durduk. İbnü's-Sukâ'î ile ilgili, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* ve *Encyclopaedia of Islam*'ın ilgili maddeleri^[4] ile Mark N. Swanson'ın oldukça genel bilgiler içeren 4 sayfalık kitap bölümü^[5] dışında müstakil herhangi bir çalışma tespit edilememiş olması, bu tarihçi ve eserinin konu edilmesinin gerekçelerinden biridir. Dolayısıyla bu çalışma ile öncelikle tarihçi ve eserini daha ayrıntılı bir şekilde tanıtmak ve İbnü's-Sukâ'î'nin İslâm tarih yazıcılığına katkılarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bunu yaparken tarihçinin mensup olduğu sosyal tabaka ve inanışlarının eserlerine ne şekilde yansıdığı, Haçlı facialarının henüz unutulmadığı bir dönemde yaşamış olması hasebiyle İslâm tarihine yaklaşım biçimi ve bunların tarihî kıymeti tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece hem Hristiyan tarihçilerin İslâm tarih yazıcılığına katkılarını ortaya koymak hem de çoğunluğu Müslüman olan bir toplumda yaşayan gayrimüslimlerin eserlerine kısmen yansıtıkları indî görüşlerini tespit etmek mümkün olacaktır. Yine yaşadıkları toplumun genel kültürü ve havasından nasıl etkilendikleri de ortaya konulmuş olacaktır. Bu noktada, makalenin İbnü's-Sukâ'î ve mezkûr eseri üzerine ilk kapsamlı çalışma niteliği taşıdığını, sonraki süreçte müellif ve eseri üzerine yapılacak -şahıs veya konu merkezli- mukayeseli çalışmalarla konunun daha da derinlemesine ele alınması gerektiğini belirtmeliyiz.

A. İbnü's-Sukâ'î ve Eseri

Müellifin tam adı ve künyesi kaynaklarda Fazlullâh b. Ebi'l-Fahr el-Muvaffak el-Kâtib en-Nasrânî olarak zikredilmektedir. 626/1229 yılında Dımaşk'ta doğduğu tahmin edilmektedir.^[6] Memlûk Devleti'nin Dımaşk eyaletindeki malî divanlarında çalışmış, Dîvânü'l-mürteceât ve Dîvânü'l-mevâris^[7] gibi maliye dairelerinde kâtiplik yapmıştır. Daha sonra resmî görevlerinden ayrılarak vaktini ilmî çalışmalara ayırmıştır. Güvenilir, zeki ve kültürlü bir Hristiyan olarak tavsif edilen müellif, 726/1326 senesi civarında Dımaşk'ta vefat etmiş ve Hristiyan mezarlığına defnedilmiştir.^[8] Tevrat, İncil ve Mezmurları ezbere

[4] J. Sublet, "İbn al-Şukâ'î", *Encyclopaedia of Islam* (Erişim 5 Nisan 2022).

[5] Mark N. Swanson, "İbn al-Şuqâ'î", *Christian-Muslim Relations A Bibliographical History Volume 4 (1200-1350)*, ed. David Thomas vd. (Leiden-Boston: Brill, 2012), 820-823.

[6] Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-müerrihûn* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn), 1983-1990, 4/38-39; Asri Çubukçu, "İbnü's-Sukâ'î", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/211.

[7] Bu iki divan için bkz. Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fî sinâ'ati'l-insâ*, (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Misriyye, 1912-1922), 4/33.

[8] Abdülhay b. Ahmed İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, nşr. Abdülkadir el-Arnaûd-Mahmud el-Arnaûd (Beyrut: Dârü İbn Kesir, 1986-1993), 8/134; Ebu'l-Fazl Şehabeddin Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *ed-Dürreru'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine*, nşr. Muhammed

bilen İbnü's-Sukâ'î, dört İncili tek bir İncil haline getirerek aralarındaki farklılıkları ve ortak yönleri ortaya koyması dolayısıyla Hristiyanların büyük âlimlerinden kabul edilmektedir.^[9] Tarihçi İbnü'l-İmâd (öl. 1089/1679), İbnü's-Sukâ'î'nin dört İncil'i birleştirirken her bölümde kendi yorumlarına yer verdiğini ve metinlerdeki anlaşılmayan yerleri açıkladığını belirtir.^[10] İbnü's-Sukâ'î'nin ayrıca bu eserini Latince, Süryânîce ve İbrânîce gibi dillere çevirdiği de bilinmektedir.

Kaynaklarda İbnü's-Sukâ'î'nin iki eserinden bahsedilmektedir. Bunlardan ilki müellifin meşhur Hristiyan âlim ve tarihçilerden Mekîn İbnü'l-Amîd'e (öl. 672/1273-74)^[11] zeyil olarak yazdığı ve 658-720 yılları arasında kapsayan *Zeylû Târîhi'l-Mekîn b. el-'Amîd* adlı kitabıdır. Ancak bu kitap elimize ulaşmamıştır veya henüz tespit edilememiştir. Diğeri ise İbn Hallikân'ın (öl. 681/1282) *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'iz-zamân*^[12] adlı eserine zeyil olarak kaleme aldığı ve bizim de konu edindiğimiz *Tâlî Kitabi Vefeyâti'l-a'yân ve vefeyâtü'l-mutribîn* adlı kitabıdır. Kitabın Paris Bibliothèque Nationale'deki nüshası Jacqueline Sublet tarafından Fransızca tercümesiyle birlikte 1974 yılında neşredilmiştir.^[13]

Tâlî Kitabi Vefeyâti'l-a'yân, oldukça kısa mukaddimesinde de belirtildiği üzere, 650'li yıllardan 725 senesine kadar yaşamış meşhurların hâl tercümelerini ihtiva etmektedir.^[14] İbnü's-Sukâ'î bunu yaparken Ebû Şâme el-Makdisî (öl. 665/1267)^[15], İbn Abdüzzâhir (öl. 692/1293)^[16], İbn Şeddâd (öl. 684/1285)^[17] ve Mekîn İbnü'l-Amîd gibi tarihçilerin kitaplarından istifade etmiştir. Müellif eserine 726 yılı sonuna kadarki hâl tercümelerini içeren bir zeyil yazmayı amaçlamış,^[18] ancak elimizde bulunan nüshadan tespit ettiğimiz üzere

Abdülmüfid Han (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmânî, 1392/1972), 4/272; Ebû Gays Muhammed Hayreddin b. Mahmud ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 5/153.

[9] Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-Arabî ve'l-müerrihûn*, 4/38-39; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı* (İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma (İSAR) Vakfı, 1998), 178; Çubukçu, "İbnü's-Sukâî", 21/211; Swanson, "Ibn al-Şuqâ'î", 820.

[10] İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, 8/134.

[11] Abdülkerim Özyayın, "Mekîn", *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/553-554.

[12] Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'iz-zamân*, nşr. İhsan Abbâs (Beyrut, 1978).

[13] Çubukçu, "İbnü's-Sukâî", 21/211.

[14] Bkz. Fazlullah b. Ebü'l-Fahr İbnü's-Sukâ'î, *Tâlî Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, nşr. ve Fran. çev. Jacqueline Sublet (Dimaşk: el-Ma'hedü'l-Fransî li'd-Dirasati'l-Arabiyye [Institut Français d'Etudes Arabes de Damas], 1974), 1.

[15] Bkz. Tayyar Altıkulaç, "Ebû Şâme el-Makdisî", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/233-235.

[16] Asri Çubukçu, "İbn Abdüzzâhir", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/289-291.

[17] Casim Avcı, "İbn Şeddâd, İzzeddin", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/374-376.

[18] İbnü's-Sukâ'î, *Tâlî Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 180.

eserinde 725 yılının sonuna kadar yaşamış kimselere yer verebilmiştir. 717-725 yılları arasında vefat etmiş 55 şahsın biyografisinin yer aldığı bu kısımda şahıslar, eserin genelinin aksine vefat yıllarına göre kronolojik olarak sıralanmıştır. Ayrıca bu kısmın büyük çoğunluğunu Şamlıların oluşturduğu da belirtilmelidir.^[19]

İbnü's-Sukâ'î Müslüman müellifler gibi eserine besmele ve hamdele ile başlamıştır. Onun bu tutumu, dönemin İslâm telif geleneğinin en azından bu kısmını benimsemiş olduğunu gösterir mahiyettedir. Esasen bu durum ayrıca, Müslüman toplumda yaşayan Hristiyan bir âlimin, içinde yaşadığı toplumun sosyal ve kültürel alışkanlıklarını devam ettirme arzusu ve yaygın teamüle aykırı davranmama hassasiyeti olarak da değerlendirilebilir. Yine müellifin eserinde biyografisine yer verdiği ilk şahsın, Mısır'da yeniden ihdas edilen Abbâsî hilafetinin ilk halifesi Müstansır-Billâh Ebü'l-Kâsım Ahmed (659-660/1261) olması da bu bağlamda dikkat çekicidir.^[20]

Tâlî Kitabi Vefeyâtü'l-a'yân'da yer alan şahıslar, İbn Hallikân'ın zeyil yapılan eseri *Vefeyâtü'l-a'yân*'a uygun olarak alfabetik sıralanmıştır. Ancak yer yer bu usulün dışına çıkıldığı da tespit edilmektedir.^[21] Esasen dönemin pek çok biyografi eserinde, belirlenen usulün dışına çıktığını da belirtmek gerekir. Eserde sultanlar, büyük emîrlere, divan görevlileri, başkadılar ve Hristiyan azınlıktan kimseler olmak üzere 355 kişinin biyografisine yer verilmiştir. Eserde bazı biyografilerin nispeten uzun tutulurken bazılarının kısa geçildiğine de işaret edilmelidir. Bu noktada elimizdeki neşirde, numaralandırmanın 353. kişi ile tamamlandığını belirtmeliyiz. Ancak müellifin zeyil kısmında 304 ve 339. sıralarda ikişer şahsı birlikte anlattığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu iki şahsın eklenmesi ile sayı 355 olmaktadır.

B. İbnü's-Sukâ'î'nin İslâm Tarih Yazıcılığına Katkıları

İbnü's-Sukâ'î eserinin mukaddimesinde besmele ve hamdeleden sonra Allah'ın her dilde ve zamanda takdis edildiğini, onun zamanın kuşatıcısı ve açık bir şekilde idrak edilemez olduğunu vurgular. Ardından İbn Hallikân'ın eserinden övgüyle bahseder ve eserini onun *Vefeyâtü'l-a'yân* adlı eserine zeyil hüviyetinde yazdığını ifade eder. Müellif yine giriş kısmında, eserinde 660-725 seneleri arasında vefat eden kişilerin biyografilerine yer verdiğini de belirtir.^[22]

[19] Bkz. İbnü's-Sukâ'î, *Tâlî Kitabi Vefeyâtü'l-a'yân*, 180-195.

[20] İbnü's-Sukâ'î, *Tâlî Kitabi Vefeyâtü'l-a'yân*, 2-3.

[21] Bkz. İbnü's-Sukâ'î, *Tâlî Kitabi Vefeyâtü'l-a'yân*, 3, 5, 8, 9, 51, 52, 53.

[22] İbnü's-Sukâ'î, *Tâlî Kitabi Vefeyâtü'l-a'yân*, 1.

Eserine, daha önce ifade edildiği gibi Abbâsî halifesi Müstansır-Billâh'ın biyografisi ile başlayan İbnü's-Sukâ'î, bu hâl tercümesinde tarihi gelişmelere de işaret eder. Nitekim Moğolların Bağdat'ı ele geçirmesi üzerine halifenin hapsedilmesinden bahseden müellif, ardından Sultan Baybars'ın (658-676/1260-1277), biyografisi zikredilen halifeyi Kahire'ye davet ettiğini söyler. Halifenin de 659 senesi Recep ayında Mısır'a ulaştığını, sultanın onu karşıladığını ve nesep tespitinin ardından sultan Baybars'ın ona biat edip kendi saltanatını da onayladığını anlatır. Müellifin bu hâdiseleri oldukça kısa naklettiğini belirtmek gerekir. Bu kısa bilgiler arasında tarihin çeşitli sahalarıyla ilgilenen araştırmacılar için ilgi çekici bilgiler de yer alır. Nitekim müellifin bu tören sırasında halifeye giydirilen hil'atin siyah olduğunu vurgulaması dikkat çekicidir. Bu bilgilerin ardından diğer Memlûk kaynaklarıyla benzer ve uyumlu kayıtlara yer verir. Nitekim halifenin Bağdat'ı tekrar ele geçirmek üzere yola çıkmasını ve halifenin öldürölmesiyle neticelenen hâdiseler silsilesini, halifenin kafası kesilerek 23 Muharrem 660 tarihinde öldürölüdüğünü aktarır. Buradaki ilginç nokta müellifin bu son kısımdaki bilgileri halifenin yanında sefere gidip sağ kurtulmayı başaran ve dokümacılıkla uğraşan bir kimseden bizzat aktarmış olmasındır.^[23] Bu noktada İbnü's-Sukâ'î'nin, halifenin yanında sefere katılan emîr, kadı ve devletin çeşitli kademelerinde yer alan şahısları isim isim saydığının ve önemli tarihleri de belirttiğinin altı çizilmelidir.

Dımaşk'ta doğan ve tüm hayatını bu coğrafyada geçiren İbnü's-Sukâ'î, Haçlı ve Moğol saldırılarının devam ettiği bir dönemde yaşamıştır. Bu dönem ayrıca, bölge Hristiyanlarının bahsi geçen saldırılardaki tutumlarından dolayı Müslüman-Hristiyan ilişkilerinin hassas olduğu bir dönemdir. Bu durumun müellifin üslubuna da yansdığı anlaşılmaktadır. Nitekim İbnü's-Sukâ'î Müslüman müelliflerin lanetle andığı Moğollarla ilgili gelişmelerde lehte ve aleyhte herhangi bir yorum yapmaktan kaçınarak temkinli davranmış görünmektedir. Mesela dönemin Hristiyan tarihçilerinden bahsi geçen Mekin İbnü'l-'Amîd Hristiyanlarla ve Moğollarla işbirliği yaptığı^[24] şeklinde ithamlarla karşılaşmıştır. Bir başka Hristiyan tarihçi Mufaddal b. Ebü'l-Fedâil (öl.

[23] İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 1-2. Krş. Ebü'l-Fazl Muhyiddin Abdullah İbn Abdüz-zâhir, *er-Ravzu'z-zâhir fî sîreti'l-Melik'i-z-Zâhir*, nşr. Abdülaziz el-Huveytur (Riyad 1976), 99-117; en-Nâsırî ed-Devâdâr el-Hitâi, *Baybars el-Mansûri, Zübdetü'l-fikre fî târihi'l-Hicre*, nşr. Donald S. Richards (Beirut-Berlin: Das Arabische Buch, 1998), 60-68; Kalkaşendî, *Meâsiru'l-inâfe fî me'âlimi'l-hilâfe*, nşr. Abdüsettar A. Ferrâc (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.) 2/111-116; Takıyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*, nşr. M. Mustafa Ziyâde-Said A. Âşûr (Kahire: Lecnetü-'Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr, 1956-1973), 1-II/448-463.

[24] Düzenli-Ayaz, *Memlûkler Dönemi Hristiyan Tarihçileri*, 88.

759/1358)^[25] de yine İbnü'l-Amîd'in eserine zeyl olarak kaleme aldığı *en-Neh-cü's-sedâd ve'd-dürri'l-ferîd fîmâ ba'de târîhi İbni'l-'Amîd* adlı kitabında Memlûk Devleti'nin siyaseti ile alakalı tenkitler içeren sitemkâr ifadelerle yer vermiştir.^[26] Dolayısıyla İbnü's-Sukâ'î bu iki tarihçiye nispetle daha temkinli bir yaklaşım sergilemiştir. Ancak o, her ne kadar tarafsız bir tutum sergilemeye çalışsa da bazı Hristiyan âlim ve kâtiplerin biyografilerine diğerlerine nispetle daha fazla yer ayırmıştır.^[27] Hatta bununla da yetinmemiş, hâl tercümesini verdiği bazı emîrlerin Hristiyan asıllı olduğunu imâ etmiştir. Örneğin müellif, Sultan el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun (678-689/1279-1290) döneminde Cemaleddin Akkuş er-Rahbî (öl. 719/1319) adında bir emirin, Araplar tarafından Erbil'in Hristiyan köylerinden esir alınarak satıldığını özellikle belirtir.^[28]

İbnü's-Sukâ'î'nin dış siyasetteki gelişmelerle ilgili temkinli tutumu ve devletin genel siyasetine dair eleştiriden kaçınan yaklaşımı, bürokrasideki bazı olumsuzluklar söz konusu olduğunda devreden çıkmış görünmektedir. Nitekim o, bazı devlet adamlarının yolsuzlukları ve bürokrasideki suiistimallere sıklıkla işaret etmektedir. Hatta şunu söylemek de mümkündür ki; müellif erken dönem Memlûk tarih yazıcılığında usulsüzlük ve yolsuzluklara işaret eden ilk tarihçidir. Onun bu tür konulardaki yorum ve değerlendirmeleri, malî divanlarda uzun süre görev yapması ve bu meselelerde ciddi bir birikime sahip olmasıyla da ilişkilidir. Bu tür örnekler arasında el-Melikü'l-Eşref Halil b. Kalavun (689-693/1290-1293) dönemi Dimaşk saltanat nâibinin, hâs dîvânına^[29] ait gelirler hususunda yaptığı yolsuzluklara dair verdiği bilgiler zikredilebilir. Ancak müellifin bu olayı aktarırken bahsi geçen saltanat nâibinin yaptığı usulsüzlüğü kâtibinin yönlendirmesine bağlamış olması dikkat çekicidir.^[30] Esasen müellifin Emîr İzzeddin Aybek el-Efrem'in (öl. 695/1296) biyografisinde evrakta usulsüzlük yapan biriyle alakalı kayıtları da^[31] benzer şekilde bir yandan suiistimallere işaret ederken bir yandan da bu suiistimleri bürokrasiye mâl eden bir yaklaşımın ürünüdür.

İbnü's-Sukâ'î'nin işaret ettiği usulsüzlüklerden birine daha bazı sebeplerle burada yer vermek istiyoruz. Müellif, Sultan Baybars döneminde Dimaşk divanlarının nâzirliğine tayin edilen bir kâtibin hâl tercümesinden

[25] Casim Avcı, "Mufaddal b. Ebü'l-Fezâil", *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/363.

[26] Düzenli-Ayaz, *Memlûkler Dönemi Hristiyan Tarihçileri*, 96.

[27] Bazı örnekler için bkz. İbnü's-Sukâ'î, *Tâlî Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 43-44, 46, 58-60, 110-111, 164-165.

[28] İbnü's-Sukâ'î, *Tâlî Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 186.

[29] Dîvânü'l-hâs, sultana ait mallarla ilgilenen malî dîvân. Bkz. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, 4/30.

[30] İbnü's-Sukâ'î, *Tâlî Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 17.

[31] İbnü's-Sukâ'î, *Tâlî Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 13-14.

bahsederken, maiyetindeki kâtipler ile divan müfettişliği yapan alt rütbedeki bir emîrin karıştığı yolsuzlukları tafsilatlı bir şekilde aktarmaktadır.^[32] Bu örneği aktarmamızın birinci sebebi, yine müellifin öncelikle kâtipleri ve müteselsilen de düşük rütbeli bir emîri sorumlu tutuyor olmasıdır. İkincisi ise bu kayıтта Dımaşk divan nâzırının aylık ücretini ortaya koyan önemli ayrıntıların^[33] mevcut olmasıdır. Eserde başka yolsuzluklara işaret eden kayıtlar da bulunmaktadır.^[34] Son olarak, özellikle yolsuzluk ve suiistimallere yer verilmesinin eserin kıymetini artıran önemli bir unsur olduğu da belirtilmelidir.

İbnü's-Sukâ'î'nin bu tarz yolsuzluklara sıkça işaret etmesinin muhtemel sebepleri üzerinde az da olsa durmak istiyoruz. Zira İbnü's-Sukâ'î'nin resmî görevlerini bırakıp kendisini ilme adanmış bilinmektedir. Fakat onun devlet görevlerinden vazgeçmesinin sebepleri tam olarak tespit edilememektedir. Dolayısıyla İbnü's-Sukâ'î ilimle meşgul olmak için kendi rızası ile görevini bırakmış olabileceği gibi, memuriyette yaşadığı sıkıntılar yahut devletin o dönem gayrimüslimlere yönelik tutumu sebebiyle de görevini bırakmış olabilir. Onun görevlerinden ayrılma gerekçesinin, hâdiseleri ele alış biçimini etkileyeceği de göz önünde bulundurularak, müellifin bu konularda verdiği bilgilere temkinli yaklaşılması gerektiği unutulmamalıdır.

İbnü's-Sukâ'î'nin, Hristiyanlarla alakalı kayıtlarına işaret etmek gerekirse, Fustat'ta idam edilen bir grup bunlardandır. Müellif bu Hristiyan grubun Vali Seyfeddin Ebû Bekir'in (öl. 679/1280) emriyle idam edildiğini, onlardan birinin Patriğin de ikâmet ettiği Muallaka Kilisesi'nin kapısına asıldığını ayrıntılı bir şekilde anlatır. Müellif adı geçen valinin döneminde Hristiyanlara yönelik bu tür başka cezalandırmaların da vukû bulduğunu ifade etmekten çekinmez.^[35] Müellifin bu hâdise gerçekleştiği sırada divanlarda görevli olduğu da anlaşılmaktadır. Zira o söz konusu hâdise sırasında meydana gelen tartışmalarda Fustat muhtesib nâibinin konuşmalarına şahit olduğunu kaydetmiştir.

Eserin özellikleri arasında devletin malî divanlarında görev yapan çok sayıda kişinin biyografisine yer verilmesi de bulunmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse 710 senesinde vefat eden maliye kâtiplerinden Şehâbeddin Ahmed b. Ali el-Ubâde burada zikredilebilir. Müellif onun Halep asıllı olduğunu, Mısır'da büyüdüğünü, ilimle meşgul olduğunu, Şehâdetü'l-hizâne'de^[36]

[32] İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 61-64.

[33] Bkz. İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 61-62.

[34] Bkz. İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 63, 93, 101, 164-165.

[35] Bkz. İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 21-22.

[36] Makrîzî'nin beytülmal nezareti ile alakalı kayıtlarından hareketle bu görevin, hazine nâzırının yanında -güncel tabiriyle noterlik olarak nitelenebilecek- şahidlik yapmayı ifade ettiği anlaşılmaktadır. Bkz. Takıyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâbu'l-Mevâiz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hitat ve'l-âsâr*, (Beyrut, ts.), 2/224.

görevlendirildiğini ardından Kahire'deki Mansûriyye Türbesi'nin emlak ve evkâfının malî idaresine atandığını belirtir. Bu şahsın, Sultan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un (Birinci saltanatı: 693-694/1293-1294, ikinci saltanatı: 698-709/1299-1309, üçüncü saltanatı: 709-741/1309-1341) hizmetinde bulunduğu ve sultan tarafından sevildiğine de işaret eder.^[37] Müellifin hem zikri geçen Şehâbeddin Ahmed b. Ali el-Ubâde için hem de biyografisini verdiği birçok kişi için "Allah ona rahmet eylesin" şeklinde dua ifadelerine yer verdiğinin altı özellikle çizilmelidir.^[38] Müellifin tıpkı eserine besmele ve hamdele ile başlaması gibi sıklıkla Müslümanların kullandığı rahmet ifadesine de yer vermiş olması, genel temayüle uyma çabası olarak değerlendirilebilir.

İbnü's-Sukâ'î'nin yer verdiği biyografiler arasında çok ilgi çekici kabul edilmeyecek tâcir, kâtip ve esnâf sınıfından insanların yer alması da eserin zikredilmesi gereken özellikleri arasındadır. Ancak bu noktada eserde biyografisine yer verilen şahısların büyük bir kısmının kâtip olduğunun altı bir daha çizilmelidir.^[39] Yine bu bağlamda İbnü's-Sukâ'î'nin kâtiplik konusunda yetkinliğine de işaret edilmelidir. Zira o eserinde divanlarda görev alan pek çok kâtipin hayatını kaleme alarak bunu gösterdiği gibi İmâdüddîn Muhammed b. Ebû Nasr b. Hibetullâh (öl. 682/1283) ve İbnü'l-Vahîd olarak tanınan Şerefeddîn Muhammed b. Şerîf ez-Zür'a (öl. 711/1312) gibi şahısların kitâbetine yönelik övgüleriyle de bu konudaki bilgisini izhar etmiştir. Nitekim İbnü's-Sukâ'î, İmâdüddîn Muhammed'in yazısının çok güzel olduğunu, Kur'ân-ı Kerîm ve çok sayıda kitap istinsah ettiğini belirtir.^[40] Benzer şekilde Şerefeddîn Muhammed'in de çokça eser istinsah ettiğini, kitâbetinde mâhir olduğunu, bu sayede Şam ve Mısır divanlarında kâtip olarak görevlendirildiğini nakleder.^[41]

İbnü's-Sukâ'î, eserinde çağdaşı tarihçilerin biyografilerine de yer vermektedir. Nitekim zeyl yazdığı İbn Hallikân bunlardandır. Müellif, İbn Hallikân'ın künyesi ve eserini belirttiikten sonra iki kez Dımaşk kadılığı olmak üzere çeşitli vazifelere tayiniyle alakalı bilgi verir. Bu görevlendirmelerin tarihlerini de veren İbnü's-Sukâ'î, onun iyiliksever, faziletli bir kimse olduğunu vurgular. Bu âlimin çok sayıda yazı ve şiiri olduğunu da belirten İbnü's-Sukâ'î, onun bazı şiirlerini kayıt altına alır. Müellif, tıpkı İbn Hallikân'ın yaptığı gibi

[37] İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 33.

[38] Bazı örnekler için bkz. *Tâli Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 43, 104, 137, 185, 192.

[39] Bazıları için bkz. İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 25, 35, 36, 37, 41, 45.

[40] İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 149-150.

[41] İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 156.

bilgileri tamamlama cihetine gider. Nitekim İbn Hallikân'ın Kemaleddin ve Şerefeddin adındaki iki oğlundan bahsettikten sonra onların doğum ve vefat tarihlerini de zikretmesi bunlardandır.^[42] Yine çağdaşı tarihçilerden Şemseddin İbrahim b. Ebû Bekir b. Abdülazîz el-Cezerî el-Kütübî'den (öl. 700/1300) bahsedilen İbnü's-Sukâ'î onun ilmüne güvenilen, faziletli kimselerden olduğunu belirtir. İbn Şem'ûn şeklinde meşhur olan bu kimsenin pek çok ilme muttali olduğunu, ahbâr ve tarih ilminde daha fazla ön plana çıktığını ifade eder. Bu âlimin Dimaşk'ta çok zengin bir kitap dükkânı bulunduğunu, burada insanların bir araya gelip ilmî sohbetler yaptığını belirtir. Müellif, Sultan el-Melikü'l-Mansûr Kalavun döneminde çıkan bir yangında bu dükkânın tamamen yandığını da üzüler ekler.^[43] Bizim burada zikretmediğimiz ayrıntılar da göz önünde bulundurulmak kaydıyla; bu iki âlimin biyografisinde yer alan bilgiler, içerdiği ayrıntılarla dönemin ilmî havasını, bu muhitteki gelişmeleri ve ulemâ arasındaki ilişkileri nispeten de olsa resmeden bir çerçeve ortaya koymaktadır. Dolayısıyla eser bu yönüyle de kıymetlidir.

Eser, gayrimüslim azınlıklarla alakalı aktarımlar, devletin askerî vaziyeti ile ilgili tespitler, Moğollarla yapılan ticaret ve casusluk faaliyetleriyle alakalı içerdiği bilgiler açısından da önem taşımaktadır. Bu örnekleri daha da özelleştirmek gerekirse yine zekât dîvânının işleyişi, başındaki nâzırın geliri,^[44] bazı üst düzey görevlilerin yüksek rütbeli emirlerle münasebetleri,^[45] müstevfi's-sohbe^[46] ve müstevfi'l-büyût^[47] gibi bazı önemli üst düzey maliye görevlilerinin konumları ve vazifeleriyle^[48] alakalı önemli bilgilerin de yer aldığına işaret etmek gerekir. Bu türden pek çok kayıt ve örnek bulunmakla birlikte bunlardan dış münasebetler bağlamında elçilik faaliyetleriyle ilgili ilginç bazı rivayetlerden kısaca bahsedilmelidir. Nitekim Kadı İmâdüddîn Ali b. Abdülazîz b. es-Sükkerî'nin (öl. 713/1313), 703 senesinde Moğollara elçi olarak

[42] İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 6. Krş. Şemseddin Muhammed b. Osman b. Osman ez-Zehebî, *el-İber fî haber men ğaber*, nşr. Ebû Hâcîr Muhammed es-Saîd (Beyrut: Dâru'l-Küttübî'l-İlmiyye, 1985), 3/347; Abdülvehhab Tâceddin es-Sübki, *Tabakâtu's-Şâfi'iyyeti'l-kubrâ*, nşr. Mahmud Muhammed et-Tanâhî-Abdulfettah Muhammed el-Hulv (Kahire: Dâru'l-Hayâi'l-Küttübî'l-Arabîyye, 1964), 8/33-35; Salâhaddin Halil b. Aybek es-Safedî, *Kitâbu'l-Vâfi bi'l-Vefeyât*, nşr. Helmut Ritter vd. (Wiesbaden-Beyrut, 1962-2004), 7/308-317; Ebû'l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, (Cize: Dâru Hicr, 1997-1999),17/588.

[43] İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 29-30.

[44] Bkz. İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 102.

[45] Bkz. İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 153.

[46] Maliyenin genel ve özel hesaplarını tutup, gerekli yazışmaları yapan görevli. Bkz. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 31-34.

[47] Sultana ait, her birine beyt denilen dairelerin hesaplarını tutan görevli. Bkz. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 31.

[48] Bkz. İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 164, 193.

gönderilmesine dair kayıtlar bunlardandır.^[49] Yine İbnü's-Sukâ'î'nin, Şâfî başkadısı Necmeddîn Ebû Bekr b. Sadreddîn b. Hibetullâh b. Seniyyüddevele'nin (öl. 680/1281) biyografisinde babası Sadreddîn'le (öl. 658/1260) alakalı verdiği bilgiler de bu bağlamda zikredilmelidir. Buna göre Kadı Sadreddîn yanında başka bir kadı ile Moğol hükümdarı Hülâgû'ya (654-663/1256-1265) gitmiş, itaatlerini bildirmiş ve her ikisi de Hülâgû tarafından kadı olarak tayin edilmişlerdi. Ne var ki Sadreddîn henüz Dımaşk'a varamadan yolda vefat etmiştir.^[50] Bu noktada eserde bu tarz ayrıntıların yanı sıra Emîr Ale müddin Sencer eş-Şücâî (öl. 693/1294) ve vezirlik de yapan Kadı Burhaneddin es-Sincârî (öl. 686/1287) gibi az sayıda kaynağın işaret ettiği şahıslarla alakalı bilgilerin^[51] yer alıyor olması araştırmacılar için hem kaynak çeşitliğini sağlamak bakımından hem de az sayıdaki kaynaklarda yer alan bilgileri teyit açısından ehemmiyet arz eder.

Memlûkler döneminin önemli tarihçilerinden Safedî'nin (öl. 764/1363), eserlerinde bazı şahısların biyografilerini aktarırken İbnü's-Sukâ'î'nin bu kitabından istifade ettiği de belirtilmelidir. Nitekim Safedî, meşhur kâtip Şerefeddin b. Müzhir'in kardeşi olan Ahmed b. Muzaffer b. Müzhir'in biyografisinden bahsederken İbnü's-Sukâ'î'den nakillerde bulunur. Hatta burada bir nâibin göreve getirilmesi aşamasında yaşanan bazı hâdiselerden sonra, İbn Müzhir'in ünlenip kibirli bir şahsiyete dönüştüğüne dair İbnü's-Sukâ'î'nin kaydını aynen nakleder.^[52] Benzer şekilde başka bir şahsın biyografisinde de İbnü's-Sukâ'î'nin bu kişiyi kaygılı ve şiirlerinde insanları eleştiren biri olarak vasıflandırdığına işaret eder.^[53] Yine dîvânü'l-mevâris'te görevli bir şahsın hayatını da İbnü's-Sukâ'î'den geniş alıntılarla aktarır. Bu şahsın Halep yakınlarında 200 feddân^[54] mülkü bulunduğunu, cimri ve mal biriktirmeyi seven biri olduğunu, ailesi olmadığını ve miras bırakamadan vefat ettiğini nakleder. Ayrıca bu şahsın divandaki görevleriyle alakalı bilgilere de yer verir. Buna göre verilen câmekiyyelerin^[55] ve memlûklerin satış işlemlerinin

[49] İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 126.

[50] İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 143-144.

[51] Bkz. İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 69, 90, 162-164.

[52] Salâhaddîn Halil b. Aybek es-Safedî, *A'yânu'l-asr ve a'vânu'n-nasr*, nşr. Ali Ebû Zeyd vd. (Beyrut-Dımaşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsir-Dâru'l-Fikr,1998), 1/391.

[53] Safedî, *A'yânu'l-asr*, 3/458.

[54] Eski bir alan ölçüsü birimi. Cengiz Kallek, "Feddân", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/293-294.

[55] Vakıflardan veya devlet bütçesinden verilen aylık anlamında kullanılan bu terim (Ahmet Akgündüz, "Câmekiyye", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/45-46), Memlûkler döneminde de bazen ma'lûm bazen râtib olarak isimlendirilmekle birlikte bürokratlara tahsis edilen maaş anlamında da kullanılmaktaydı. Bkz. Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ*, 11/169-170; Ayaz, *Türk Memlûkler Döneminde Saray Ağalığı Üstâdârlık (1250-1382)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2008), 188.

kaydını tutmak bu görevli tarafından yapılmaktadır.^[56] Safedî'nin bu şahıslar dışında başkalarının biyografilerinde de İbnü's-Sukâ'î'den aynen alıntılar veya atıflarda bulunduğu tespit edilmektedir.^[57] Bu noktada Safedî'nin eserlerinde, İbnü's-Sukâ'î'nin biyografisine yer vermemiş olduğu da belirtilmelidir. Ancak burada dikkat çekilmesi gereken asıl husus, İbnü's-Sukâ'î farklı bir dine mensup bir tarihçi olmasına rağmen Müslüman bir tarihçi olan Safedî'nin ondan istifade etmiş olmasıdır. Zira bu durum Safedî'nin tarih anlayışını yansıttığı gibi onun İbnü's-Sukâ'î'yi alanında güvenilir bir şahsiyet olarak kabul ettiğini de ortaya koyar mahiyettedir.

Son olarak İbnü's-Sukâ'î'nin eserinde takip ettiği bazı üslup, yaklaşım ve edebî unsurlara da işaret etmek gerekir. İlk olarak müellif müşahidi olduğu olayları, kendisinin şahit olduğunu belirterek aktarmaktadır. Kendisine anlatılanları ise حكي fiilini kullanarak nakletmektedir.^[58] Yine dönemin vefeyât geleneğinde oldukça yaygın olan şiirlere yer verme hususiyeti, İbnü's-Sukâ'î'nin eseri için de geçerlidir.^[59] Müellifin eserinde dönemin şiirlerine yer vermiş olması, bu şiirlerin farklı müelliflerin eserlerindeki versiyonlarıyla mukayesesine imkân sağlaması açısından kıymetlidir. Bu durum, elbette müellifin şiire olan ilgisini de yansıtmaktadır. Müellifin bazı hâdiselerde şahsî yorum ve değerlendirmelere yer vermesi de müellifin yaklaşım tarzını yansıtmaya bakımından dikkat çekicidir. Nitekim İbnü's-Sukâ'î, vezirlik ve hisbe nâzırlığı gibi önemli vazifeleri üstlenen bir şahsın, gelişen olaylar neticesinde tenzîlü'r-rütbe ile divan nâzırlığına atanmasını büyük bir haksızlık olarak nitelemektedir.^[60] Benzer şekilde önde gelen emîrlerden birinin biyografisinde de ondan geriye sadece haksızlık ve zulmün kaldığını belirtmek suretiyle yorumlarda bulunur.^[61] Yine onun, zühd ehli birinden bahsederken bu kimsenin güzel bir yol üzere yaşadığını belirtme ihtiyacı duyması da bu minvaldedir. ^[62] Bu son örnekte ilginç bir rüya motifine yer vermesi ise, dönemin vefeyât eserlerinde rastladığımız rüyalar üzerinden mesaj verme yaklaşım tarzının ilginç bir örneğidir.

İbnü's-Sukâ'î'nin eserinde yer verdiği Müslüman tarikat şeyhlerinden biri ile alakalı yorumlarına da burada işaret edilmelidir. Müellif, Dımaşk

[56] Safedî, *Kitâbu'l-Vâfi*, 8/60.

[57] Bunlardan bazıları için bkz. Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 13/32, 19/326, 27/38, 164.

[58] Bazı örnekler için bkz. İbnü's-Suka'î, *Tali Kitabi Vefeyati'l-a'yañ*, 13, 21, 29, 43.

[59] Örnekler için bkz. İbnü's-Suka'î, *Tali Kitabi Vefeyati'l-a'yañ*, 23, 24, 25, 26, 34.

[60] İbnü's-Suka'î, *Tali Kitabi Vefeyati'l-a'yañ*, 35.

[61] İbnü's-Suka'î, *Tali Kitabi Vefeyati'l-a'yañ*, 13.

[62] İbnü's-Suka'î, *Tali Kitabi Vefeyati'l-a'yañ*, 43.

hatibi olarak görev yapan Rifâiyye tarikatı^[63] şeyhlerinden İzzeddin Ahmed b. İbrahim b. Ömer el-Fârûsî'nin (öl. 695/1295-1296) biyografisinde, onun bu görevden sultanın haberi olmaksızın dönemin güçlü veziri İbnü's-Sel'ûs (öl. 693/1294)^[64] tarafından azledildiğini ve sonrasında sultanla arasında yaşananları aktarır. Müellif devamında önemli bazı emirlerin de dâhil olduğu ibretlik hâdiselere yer verir. Hatta burada bir başka emirle arasında geçen diyalogu aktarırken şeyhin “عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ”^[65] ayetini okuduğunu bunun veziri daha da öfkelenirdiğini belirtir.^[66] İbnü's-Sukâ'î'nin, bu şeyhin gönül kırgınlığına dair ifadelerinden kendisinin bu şeyhi tanıdığı, ona yakınlık duyduğu yahut onun bu durumuna üzüldüğü anlaşılmaktadır.

Sonuç

İbnü's-Sukâ'î her şeyden önce malî divanlarda önemli vazifeler üstlendiği için Memlûk devlet bürokrasisinin işleyişine vâkıf bir şahsiyettir. Nitekim eserinde vermiş olduğu bazı malî divanlarla ilgili ayrıntılı bilgiler, çeşitli görevlilerin görevlerinin mahiyeti ve gelirlerine dair kayıtlar, kâtiplerin yapmış olduğu yolsuzlukları tespit edebilmiş olması gibi hususlar bu durumu ispat eder mahiyettedir. Müellifin bu vasıfları eserinin kıymetini artıran önemli bir husustur. İkinci olarak onun sade bir Hristiyan vatandaş olmanın ötesinde İncilleri bir araya getirmiş ve farklı dillere çevirmiş bir din adamı olduğu da vurgulanmalıdır. Onun bu özelliği hem Hristiyanlıkla alakalı kayıtlarına değer katmakta hem de Hristiyan şahısların biyografilerine nispeten uzun yer vermesinin gerekçesini izah etmektedir. Yine müellifin bir Hristiyan olmasına rağmen eserde besmele, hamdele ve rahmet okuma gibi ifadelere yer vermiş olması, müellifin içinde yaşadığı Müslüman toplumun gelenek ve teamüllerine gösterdiği saygının veya uyum çabasının bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Benzer şekilde, toplamda 355 kişinin biyografisinin ele alındığı eserde 74 gibi yüksek kabul edilebilecek bir sayıda kadı ve şeyhin hayatına yer verilmiş olması da müellifin bu anlayışının bir yansıması olmalıdır. Son olarak müellifin genel dış siyaset ve üst düzey devlet adamları konusundaki temkinli yaklaşımına rağmen, bunların dışındaki konularda çeşitli yorum ve tenkitleri bulunduğu da belirtilmelidir.

[63] Rifâiyye hakkında bkz. Mustafa Tahralı, “Rifâiyye”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/99-103.

[64] Ayaz, “Memlûkler Dönemi Vezirlerinden İbnü's-Sel'ûs (öl. 693/1294)”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2005), 91-122.

[65] A'râf Sûresi, 7/129. Müellif âyetin sadece “Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helâk eder ve onların yerine sizi yeryüzüne hâkim kılar.” manasındaki kısmına yer vermektedir.

[66] İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*, 9.

İncelediğimiz bu eserin, müellifinin mesleğinin etkisiyle çok sayıda kâtibin biyografisini içeriyor olması, bu alanda çalışma yapan Memlûk araştırmacıları için oldukça faydalıdır. Bunun yanında eserin, dönemin diğeri Hristiyan tarihçilerinin eserleriyle mukayeseli olarak, siyaset, maliye, dış ilişkiler ve askerî bürokrasi gibi konular merkezinde yeni çalışmalara konu edilmesinin bir gereklilik olduğunu da belirtmeliyiz.

Kaynakça

- Akgündüz, Ahmet. "Câmekiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/45-46. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ebû Şâme el-Makdisî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/233-235. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Avcı, Casim. "İbn Şeddâd, İzzeddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/374-376. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Avcı, Casim. "Mufaddal b. Ebû'l-Fezâil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/363. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Ayaz, Fatih Yahya. "Memlûkler Dönemi Vezirlerinden İbnü's-Sel'üs (öl. 693/1294)". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2005), 91-122.
- Ayaz, Fatih Yahya. "Türk Memlûkler Döneminde Mısır Halkının Siyasî Olaylara Karşı Tutumu". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1, 2008.
- Ayaz, Fatih Yahya. *Türk Memlûkler Döneminde Saray Ağalığı Üstâdârlık (1250-1382)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yayınları, 2008.
- Baybars el-Mansûrî, en-Nâsirî ed-Devâdâr el-Hitâi. *Zübdetü'l-fikre fî târihi'l-Hicre*. nşr. Donald S. Richards. Beirut-Berlin: Das Arabische Buch, 1998.
- Çubukçu, Asri. "İbn Abdüzzâhir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/289-291. İstanbul:TDV Yayınları, 1999.
- Çubukçu, Asri. "İbnü's-Sukâi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/211. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Düzenli, Aygül-Ayaz, Fatih Yahya. "Memlûkler Dönemi Hristiyan Tarihçileri". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (Aralık 2017), 85-102. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/395362>
- İbn Abdüzzâhir, Ebû'l-Fazl Muhyiddin Abdullah. *er-Ravzî'z-zâhir fî sîreti'l-Meliki'z-Zâhir*. nşr. Abdülaziz el-Huveytur. Riyad, 1976.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şehabeddin Ahmed b. Ali el-Askalânî. *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine*. nşr. Muhammed Abdülmuîd Han. 6 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-maârifî'l-Osmânî, 1392/1972.
- İbn Hallikân, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân*. nşr. İhsan Abbâs. 8 Cilt. Beyrut, 1978.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Cize: Dârü Hicr, 1997-1999.
- İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed. *Şezerâtu'z-zehab fî ahhâri men zehab*. nşr. Abdülkadir el-Arnaûd-Mahmud el-Arnaûd. 10 Cilt. Beyrut: Dârü İbn Kesîr, 1986-1993.

- İbnü's-Sukâ'î, Fazlullah b. Ebü'l-Fahr. *Tâli Kitabi Vefeyâti'l-a'yân*. nşr. ve Fran. çev. Jacqueline Sublet. Dımaşk: el-Ma'hedü'l-Fransî li'd-Dirasati'l-Arabiyye bi-Dımaşk [Institut Français d'Études Arabes de Damas], 1974.
- Kalkaşendî, Ahmed b. Ali. *Meâsiru'l-inâfe fî me'âlimi'l-hilâfe*. nşr. Abdüssettar A. Ferrâc. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Kalkaşendî, Ahmed b. Ali. *Subhu'l-a'sâfî sinâ'ati'l-inşâ*. 14 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Misriyye, 1912-1922.
- Kallek, Cengiz. "Feddân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/293-294. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Makrîzî, Takıyyüddin Ahmed b. Ali. *Kitâbu'l-Mevâiz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-htat ve'l-âsâr*. 2 Cilt. Beyrut, ts.
- Makrîzî, Takıyyüddin Ahmed b. Ali. *Kitâbü's-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*. nşr. M. Mustafa Ziyâde-Saîd A. Âşûr. 4 Cilt. Kahire: Lecnetü'-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr, 1956-1973.
- Mustafa, Şâkir. *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-muerrihûn*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1983-1990.
- Özaydın, Abdülkerim. "Aynicâlût Savaşı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/275-276. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Özaydın, Abdülkerim. "Mekîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/553-554. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Özbek, Süleyman. "Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren bir Meydan Savaşı: Ayn Calud". *Türkler Ansiklopedisi*. 5/127-133. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Safedî, Salâhaddin Halil b. Aybek. *A'yânu'l-asr ve a'vânu'n-nasr*. nşr. Ali Ebü Zeyd vd. 6 Cilt. Beyrut-Dımaşk: Dârü'l-Fikri'l-Muâsır-Dârü'l-Fikr, 1998.
- Safedî, Salâhaddin Halil b. Aybek. *Kitâbu'l-Vâfî bi'l-Vefeyât*. nşr. Helmut Ritter vd. 30 Cilt. Wiesbaden-Beyrut, 1962-2004.
- Sublet, J. "İbn al-Şukâ'î". *Encyclopaedia of Islam* (2. Edisyon). ed. P. Bearman vd. Erişim 5 Nisan 2022. http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_islam_SIM_8675.
- Swanson, Mark N. "İbn al-Şukâ'î". *Christian-Muslim Relations A Bibliographical History Volume 4 (1200-1350)*. ed. David Thomas vd. 820-823. Leiden-Boston: Brill, 2012.
- Şeşen, Ramazan. *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma (İSAR) Vakfı, 1998.
- Tâceddin es-Sübkî, Abdülvehhab. *Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-kübrâ*. nşr. Mahmud Muhammed et-Tanâhî-Abdülfehtah Muhammed el-Hulv. 4 Cilt. Kahire: Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabîyye, 1964.
- Tahrâlî, Mustafa. "Rifâiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/99-103. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-İber fî haber men ğaber*. nşr. Ebü Hâcir Muhammed es-Saîd. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.
- Zirikli, Ebü Gays Muhammed Hayreddin b. Mahmud. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.

